

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

JONAS GRINIUS

LAIKO BALSAS IR LIETUVIŲ LITERATŪRA

Atspaudas

iš

L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* VII t.

309-326 psl.

DR. KAZYS PEKUS
ARCHYVAS

ROMA 1972

LAIKO BALSAS IR LIETUVIŲ LITERATŪRA

Kalbėti apie šių dienų lietuvių literatūrą kokiū nors atžvilgiu šiandien nėra lengva, nes Lietuvos sovietinė okupacija yra perskėlusį tą literatūrą pusiau. Nuo 1944 metų tos dvi pusės plėtojasi beveik savarankiškai, viena su antra beveik nesusiliesdamos. Tačiau jos yra tos pačios tautos vaikų kuriamos, ta pačia lietuvių kalba rašomos ir nekartą paliečia tas pačias problemas, nors ir savaip jas nušviesdamos. Juo labiau į tas dvi puses turime teisės žvelgti kartu, kalbėdami apie laiko balsą, nes juo (tuo laiko balsu) suprantame problemas, kurios daugiau ar mažiau paliečia didžiumą mūsų dienų žmonių, nors paskiros tautos, jų sluogsniai bei individai tas problemas pergyventų nevienodai dėl skirtingų socialinių aplinkybių. Todėl, nepaisant skirtingų socialinių, moralinių ir politinių sąlygų, kuriose tenka gyventi lietuvių rašytojams tėvynėje ir užsieniuose, čia į jų kūrybą žiūrėsime kaip į vieną literatūrą.

Su tuo sutikus, tuoj kyla kitas klausimas : kodėl šitoj priešų suskaldytoj literatūroj norime ieškoti laiko balso, siejančio lietuvių literatūrą su problemomis, kuriomis rūpinasi ir gyvena kitų tautų žmonės Europoj ir Amerikoj ? Argi dailioji literatūra iš tikro turi domėtis savo laiko problemomis ? Ar į jas atsiliepdama dailioji literatūra nenukrypsta į žurnalizmą ir tuo pačiu netenka savo esminių bruožų ? Ar ji tada neprasižengia su savo pagrindiniu uždaviniu — duoti skaitytojui prasmingo estetinio pergyvenimo, praskleidžiant žmogaus likimui svarbią idėją ?

Šitų klausimų čia nereiktų kelti, jeigu Vakaruose nebūtų gyva vadinamoji *menas menui* teorija, nes pagal ją rašytojas ir kitoks meno kūrėjas, lyg koks olimpinis dievaitis, yra abejingas savo vaizduojamiems dalykams — idėjai, ydai ar dorybei, — nes dailiajame kūriny viską lemianti forma — ne kas vaizduojama, bet kaip vaizduojama. Taigi, pagal šią esteticistinę teoriją beveik nebūtų prasmės teirautis, ar mūsų amžiaus vyraujančios problemos atsiliepia lietuvių

literatūroj ir kiek jos atsiliepia, nes kūrinio vertė pareinanti ne nuo tų problemų. Bet šitaip nėra.

Nors dailiosios literatūros kūriniai originali forma yra esminis dalykas, bet taip pat reikia atsiminti, kad pati forma pareina nuo turinio, t. y. nuo tų idėjų, kurias rašytojas individualiai pergyvena ir nori konkrečiai išreikšti. Tiesa, niekam nėra paslaptis, kad yra tokių dailininkų ir rašytojų, kurie būna abejingi idėjoms ir problemoms ir kurie tesidomi tik menine forma. Be to, reikia neužmiršti, kad *menas menui* teorija išpopuliarėjo XIX amžiaus vidury miesčioniškojo skepticizmo įtakoje. Tuo tarpu meno ir literatūros istorija liudija, kad didieji kūrėjai nebūdavo abejingi nei didžiosioms idėjoms, nei savo laikui. Istorija duoda stambių pavyzdžių, įrodančių, kad rašytojai savo kūriniais stengdavosi atsilipti į savo amžiaus rūpesčius. Kad tai būtų aiškiau, čia prisiminkime tris pasaulinės reikšmės rašytojus ir lietuvių tautinį atgimimą.

Ar galima įsivaizduoti Dantę Aligbieri, J. W. Goetę ir T. Dostojevskį susižavėjusius tik savo kūriniais forma ir jų estetinė vertė? Argi savo *Dieviškąją komediją* Dante, tremtinys klajoklis, rašė savo estetiniam malonumui? Ar Goetbe savo *Faustą* būtų kūręs visą gyvenimą arba bent prie jo dažnai grįžęs tik estetiniam žaismui patenkinti? Dar sunkiau kalbėti apie estetinę formą tesuinteresuotą rašytoją, sustojus prie T. Dostojevskio didžiųjų kūriniais, jo *Biesų, Idioto, Nusikaltimo ir bausmės, Brolių Karamazovų*. Šitie romanai yra didžiojo rašytojo pasaulėžiūriniai monumentai, sukurti kovoj su ano laiko rusų visuomenės idėjomis, aspiracijomis, dorybėmis bei ydomis. Šituose kūrinuose įvairių idėjų bei jų atstovų tiek daug, kad jie formalines estetines ypatybes taip nustelbia, tartum šios neegzistotų. Ne kas kitas, o Dostojevskio karštai išpažįstamos idėjos, glaudžiai suaugusios jo romanuose su apskritai žmogiškomis silpnybėmis bei dorybėmis, atlaikė kritikų puolimus ir išskėlė rašytojo vardą iki pasaulinio garso.

Kada T. Dostojevskis, įsiklausęs į laiko balsą, ėjo visai priešinga kryptimi, negu siūlė *menas menui* esteticistai, lietuvių rašytojai taip pat nieko nenorėjo žinoti apie grynąją literatūrą. XIX amžiuje, kai Vakarų Europoj populiariėjo esteticistinė srovė, Lietuvoj tebuvo gyva tik kovos raštija, nes rusų caristinė priespauda tokią kovą provokavo. Tada kova visuomenės gyvenime atitiko kovai rašytu žodžiu. Jei literatūra nebūtų galėjusi pasitarnauti šitai kovai dėl žmogaus elementarinių teisių, lietuvių tautinio atgimimo rašytojai tikriausia vargiai būtų supratę, kam tokia literatūra reikalinga, ypač to nebūtų supratę skaitytojai. Todėl visi XIX amž. lietuviai rašytojai, kiekvienas savaip, vedė kovą dėl lietuvių kultūros. V.

Pietaris Savo *Algimanto* romanu, Y. Kudirka savo satyromis, M. Pečkauskaitė savo *Viktutė* ir *Vincu Stoniu*, Maironis savo eilėraščiais ir *Jaunąja Lietuva*, Vaižgantas savo *Pragiedruliais arba vaizdais kovos dėl kultūros*, Jonas Biliūnas savo *Liūdna pasaka*, Vydūnas *Prabočių šešėliais* atsiliepė į savo laiko balsą pagal savo tautos reikalus ir savo sąžinę.

Tik lietuvių tautai atgavus elementarines laisves, t. y. po 1905 metų rusų revoliucijos, Lietuvoj pasigirdo esteticistiniai šūkliai, skelbę, kad grožiniai tikslai literatūroj turį pirmauti. *Menas menui* teorijos mintys buvo gyvos Lietuvoj ir nepriklausomybės periode (B. Sruogos, Putino ir jų pasekėjų kūryboj), kaip jos nebuvo užmirštos nė Vakaruose. Gal tada nebuvo didelių kūrėjų, kurie ištaisai būtų prisipažinę prie esteticistinės teorijos, tačiau jos pradai, André Gide išvesti iki kraštutinumo, jo gyvenime ir kūryboj pasireiškė kaip moralinis anarchizmas. Taigi lig II pasaulinio karo esteticistinės idėjos turėjo įtakos tiek Vakarų Europos, tiek lietuvių literatūroj.

II pasaulinis karas, komunizmas ir rezistenciniai sąjūdžiai labai išskėlė vad. angažuotą arba išipareigojusią literatūrą, kurios autoriai pasisako už vieną ar kitą visuomeninę santvarką, taigi pasirodo kaip aktyvūs kovotojai savo raštais. Šituo atžvilgiu nuo seniau buvo griežti komunistai. Jiems nebeužtenka, kad literatūros kūrinys išreiškia rašytojo pasaulėžiūrą, nes jiems reikia, kad romanas ar drama būtų partiniai. Tiksliau sakant, jie turi būti išipareigoję kompartijai, nes pagal jos teoriją nesą nepartinės literatūros. Net tas autorius, kuris sakosi esąs nepartinis ir tokiu norįs likti, anot komunistų, esąs partinis, nes savo nepartiškumu desorientuoja skaitytojus, šitaip migdąs klasinę sąmonę ir šituo tampa naudingas kapitalistinei buržuazijai.

Kadangi šiais laikais nemažai rašytojų simpatizuoja komunistams, vadindami save kairiaisiais arba net liberalais, tai angažuota arba išipareigojusi literatūra pasauly turi stiprias pozicijas, o okupuotoj Lietuvoj ji socialistinio realizmo vardu yra privaloma — sankcionuota valstybinėm priemonėm. Bet, atoveiksmio dėsnium einant, tai veikia laisvųjų lietuvių literatūrą, kuri taip pat tampa daugiau ar mažiau angažuota literatūra, nes neretai pasisako čia prieš komunistines idėjas, čia prieš sovietinę nelaisvę Lietuvoj, arba kelia idėjas, apie kurias negali kalbėti rašytojai pavergtoj tėvynėj.

Nors komunistų ir kairiųjų liberalų įtaka šiais laikais literatūroj yra stipri, tačiau tai nereiškia, kad esteticizmas būtų sunykęs. Kaip anarchistinis amoralizmas jis gyvas Vakarų liberaliniuose rašytojuose.

Jo gyvybės ženklų kartais pasirodo ir laisvųjų lietuvių laikraščiuose Amerikoje. Ten vieną kartą esteticistai savo nepasitenkinimą pareiškia dėl mūsų rašytojų dažno susitelkimo prie pavergtos tėvynės problemų, kitą kartą tremties literatūrai jie prikiša siaurumą bei užsidarymą nuo pasaulio. Antai, Henrikas Radauskas savo lyrikos rinkinį *Strėlė danguje* pradeda šitokiais žodžiais :

Aš nestatau namų, aš nešaukiu tautos,
 Aš sėdžiu po medžiu akacijos baltos . . .
 Ir vamzdį paimu, ir groju, ir dainuoju
 Su vėju ir su paukščiu ir su medžiu baltuoju ¹.

Šitaip H. Radauskas iš dalies atsiliepė į Bernardo Brazdžionio vieną eilėrašį, kuriuo šis poetas buvo užsiangažavęs pavergtai tėvynei, tardamas :

Šaukiu aš tautą GPU užguitą
 Ir blaškoma, it rudenio lapus,
 Į naują vieškelį, į naują buitį,
 Kur niekad šiaurės vėjai neužpūs . . .

Šaukiu balsu tėvų dievų ramovės
 Ir jūsų krikšto atgaila šviesia :
 Stovėkit amžiais čia tvirti, kaip saulė stovi !
 Šaukiu aš, jūsų protėvių dvasia ².

Poetas esteticistas nepritaria šitokiam šauksmui arba dailiosios literatūros angažavimui visuomeniniams bei politiniams tikslams, nes tai priešinga spontaniškai dainai, panašiai į laisvo paukščio čiulbesį, arba į vėjo šiurenimą akacijų žiedais. Kitais žodžiais tariant, poetui esteticistui poezija yra ne kas kita, kaip laiškas pačiam sau ³. Nukreiptai tik į poeto nuotaiką tokiai lyrikai sunku atsiliepti į didžiuosius laiko rūpesčius, kuriais sielojasi mūsų tėvynės ir viso pasaulio žmonės. Ir iš tikro, peržvelgę tris lyrikos rinkinius, kuriuos H. Radauskas yra išleidęs tarp 1950 ir 1965 metų, nieko nesužinosime, absoliučiai nieko apie problemas, varginusias žmones per tuos penkiolika metų. Tai iš tikro poeto laiškas pačiam sau, tai są-

¹ H. RADAUSKAS, *Eilėraščiai*, Chicaga 1965, 125 psl.

² B. BRAZDŽIONIS, *Per Pasaulį keliauja žmogus*, Fellbach 1949, 231 ir sek. psl.

³ Šitaip savo poeziją charakterizuoja H. RADAUSKAS *Eilėraščiuose*, 133 psl.

moningas užsidarymas nuo pasaulio, kuriam poetas nieko negališ padėti ir kurio pagalbos nereikalingas.

Nors H. Radausko esteticistinės nuotaikos rašytojų lietuviuose nedaug, tačiau užsidarymą nuo pasaulio lietuvių literatūrai kaip kas prikiša, išžiūrėdami jo senatvę ir nesugebėjimą eiti su kintančiu pasauliu. Dažniausiai šitokie priekaištai pasakomi bendriausiomis laikraštinėmis frazėmis. Tik viena proga, būtent Antano Škėmos mirties proga jo draugas Jurgis Blekaitis, norėdamas vaizdžiai charakterizuoti mirusį rašytoją, tarp kit ko rašė preciziškiau: « Jis (Antanas Škėma) plėšia langus jaukaus, nevėdinto kambarelį, "kur gyveno kaip senmergė, dėliojanti pasijansus, mūsų tremtiška literatūra. Jis leidžia įsilieti vidun šios amerikinės gatvės klyksmui, nes ta gatvė — mūsų dabartinė realybė »⁴. J. Blekaitis randa, kad A. Škėmos nuopelnas buvęs «intensyvus veržimasis ištrūkti iš provincializmo, pasivyti mūsų dienas, kad ir kokios jos chaotiškos, ir išreikšti — dabar ir čia»⁵. Kitaip tariant, prikišdamas tremties arba laisvųjų lietuvių literatūrai siaurumą, uždarumą, susenimą, ramybę, J. Blekaitis norėtų jo matyti jaunystę, atvirumą, aktualumą, t. y. maž daug tai, ką čia vadiname laiko balsu. Kadangi atsilikimo priekaištų dabatinei lietuvių literatūrai pasigirsta taip pat anoj geležinės uždangos pusėj, kur ji vis dar nepakankamai esanti užsiangavusi komunizmui, todėl ir tenka čia pažiūrėti detaliau, kiek tie priekaištai teisingi.

Bet kad galėtume pamatyti, ar šių dienų pasaulio garsai atsiliepia lietuvių literatūroj ir kiek jie atsiliepia, pirmiausia mums reikia nustatyti, kokie garsai ir tonai sudaro mūsų laiko balsą. Šitai aptarti yra pats sunkiausias ir pats nemoksliausias uždavinys. Jam išspręsti mažai tegalėtų padėti moksle priimta anketų statistika, nes viename krašte ir net to paties krašto skirtinguose sluogsnuose gali vyrėti vienokios problemos, o kitame kitokios. Negalint pravesti jokių apklausinėjimų, čia reikia mėginti mūsų laiko garsus charakterizuoti iš spaudos ir gyvenimo stebėjimų.

Mano nuomone, laiko balsą sudaro tos apskritai žmogiškos problemos, liečiančios visų žmonių likimą, bet kurių reikšmę viena epocha padidina, antra sumažina, o trečia visai nenori laikyti problemomis dėl skirtingų socialinių aplinkybių bei sąlygų. Antai, žiūrint į žmonių santykius su transcendencija, tuoj matyti tikėjimas ir netikėjimas transcendentine dvasine būtimi. Ilgą laiką Vakarų pasauly

⁴ AIDAI, 1961 m., 343 psl.

⁵ Ten pat.

vyravo gyvo tikėjimo santykis, kol gamtos mokslų pažanga palaipsniui iškelė racionalizmą ir pozityvizmą. Šių srovių veikiama žmonių sąmonė palaipsniui pakrypo į netikėjimą Dievu, sielos nedarumu, Kristaus apreiškimu. Ir II Vatikano Susirinkimas skelbia, kad « ateizmas yra priskirtinas prie svarbiausių mūsų laikų problemų ». Todėl neapsiriksime tardami, kad mūsų laikais netikėjimas ir skepticizmas yra labai galingi tiek Rytuose, tiek Vakaruose.

Kai ne vienas intelektualas Amerikoje dėl pagrindinių krikščioniškų tiesų taria : « aš abejoju, aš nežinau, gal būt ne », tai Sovietų Sąjungos komunistas drašiai rėkia, kad tikėjimas Dievu ir sielos nedarumu esąs tik prietaras, nes viena materialinė būtis tesanti amžina. Ar bereikia aiškinti, kad karingojo materializmo laikysete atsispindi dažname literatūros kūriny, kuris išspausdinamas okupuotoj Lietuvoj ? Juo darbas literatūriškai silpnėjęs (kaip Ragauskos *Ite missa est*), juo ten antiteizmas yra agresyvesnis. Tačiau jo pakankamai galima rasti kūrėjų ir talentingesnių rašytojų, tokių kaip Justino Marcinkevičiaus ir J. Avyžiaus raštuose.

Tačiau dėl to, kad materializmas karingas komunistiniuose Rytų kraštuose, negalima manyti, kad Vakaruose tikėjimas transcendentinėmis tiesomis būtų gyvesnis. Kiek galima spręsti iš literatūros, jis (netikėjimas) Vakaruose gilesnis ir subtilesnis, bet mažiau aki-vaizdus.

Kai komunistiniai ateistai netiki Dievu ir sielos nedarumu, tai jie bent sakosi tikį medžiagos amžinumu ir žmogaus gerumu, — žmogaus, kuris, atsipalaidavęs nuo buržuazinių liekanų, pasidarys toks skaistus, kad sukurs komunizmą. Šitaip dažnas rašytojas komunistas savo tikėjimą yra perkėlęs į visų matomą gyvenimą, kuris neretam vakariečių intelektui atrodo absurdas. Komunistas nusiteikęs optimistiškai, jis tiki maž daug taip, kaip tikėjo jo tolimieji pirmtakai, XVIII a. racionalistai.

Tačiau šis paviršiuje matomas, daugiau ar mažiau privalomas tikėjimas į žmogaus geruosius pradus, kurie ateity duosią tobulą visuomenę, Sovietų Sąjungoj nėra vienintelis. Ten gal būt daugiau negu Vakaruose yra tikro egzistencinio tikėjimo į Dievą bei Kristų Išganytoją, nors tai nepasireiškia literatūriniuose kūriniuose. Juk komunistinio ateizmo auklėtinė, Stalino duktė Svetlana Aleliujeva liudija, kad Sovietijos jaunuose intelektualuose yra tikėjimo ilgesys, kuris priveda žmones prie krikšto ir įstojimo į persekiojamą krikščionių Bažnyčią. Pavyzdžiui, šiandien žinoma, kad septyneriems metams nuteistas į priverčiamųjų darbų stovyklą rusų rašytojas Siniavskis tapo krikščioniu jau subrendęs. Ir Svetlana Aleliujeva sakosi, kad ji savo jėgomis priėjusi išvadą, jog žmogaus gyvenimas be Dievo

širdyje neturi prasmės, ir todėl pasikrikštijusi. Taigi šitas iš slaptų Sovietijos požemių kyląs tikėjimas kaip atsakymas prievartiniam materializmui ir oficialiai bedievybei gali tapti laiko garsu, nors tuo tarpu Vakarai jo negirdi.

Tiesa, II Vatikano Susirinkimas bei jo nutarimai yra taip pat laiko reikalavimų atbalsis, į kurį nelabai noriai atsiliepia tikintieji. Viskuo prisisotinę skeptiškieji Vakarai taip pat nenoriai atsiliepia į komunistinį tikėjimą, nes skepticizmas bei empirizmas nebeleidžia Vakarų intelektualams tikėti nei žmogaus prigimties gerumu, nei dorybėmis, nei visuomeniniais idealais. Daugelį vakariečių skepticizmas nuveda į nihilizmą, į neviltį, į gyvenimo beprasmybę. Tada ne vien rašytojams belieka tik mirtis, tas

Amžinas gedulas,
įsivaizduotas nemirtingumas,

kaip prieš keletą metų rašė Algimantas Mackus⁶. Arba tada reikia kaip litanijoj kartoti:

Ištobulintos mirties
klaupiamės į vėstančią žemę,
atšauktos prisikėlimo nelaimės
meldžiam akmenėjančioj žemėj⁷.

Vakaruose pasklidusi nihilizmo religija ypač ryškiai savo išraišką yra radusi absurdo teatre arba dramose ir pjesėse, kuriose žmonių gyvenimas ir jų pozityvios pastangos vaizduojami kaip beprasmi, su logika nesuderinami reiškiniai. Nors šitokiuose kūriniuose dažniausiai apie Dievą nekalbama, tačiau ten vaizduojamas beprasmis gyvenimas atrodo kaip netiesioginis pasityčiojimas iš Dievo kūrybos. Nežinia, ar lietuvių tremties rašytojai turi šitokių intencijų, tačiau ir jie kuria absurdinio teatro pjesių. Šitokiais raštais Amerikos lietuviuose yra labiausiai išryškėjęs K. Ostrauskas (jo pjesės *Gyveno kartą senelis ir senelė, Žaliojoj lankelėj*), nors nihilistinės literatūros pradininku lietuviuose reikia laikyti Antaną Škėmą su jo *Šventąja Inga, Balta drobule* ir kitais raštais.

Netikėjimas į Dievą ir į Kristų kaip pasaulio Išganytoją bei akivaizdus pikto kaip transcendentinės irracionalios blogybės buvimas tikrovėje veda į nihilizmą ne tik Vakarų pasaulio žmones. Jie žlugdo net racionalistinius optimistus, kokie yra marksistai. To neišven-

⁶ *Neornamentuotos kalbos generacija*, 10 psl.

⁷ Ten pat, 38 psl.

gia nė sovietiniai rašytojai Lietuvoj. Antai, Justino Marcinkevičiaus paskiausioj poemoj, kuri vadinasi *Siena* (1966), Dinosauro simbolis kaip tik yra išraiška to irracionalaus transcendentinio blogio, kuris žmonių gyvenime sudarko jų gerąsias intencijas net prieš žmonių valią. Matyt, kad prie šitokios išvados rašytojas priėjo, stebėdamas lietuviško gyvenimo tikrovę Sovietijoje. Tiesa, kad rašytojas irracionalią blogybę regėjo prieš keletą metų (1961), rašydamas savo pagarsėjusią apysaką *Pušis, kuri juokėsi*.

Tada Justinas Marcinkevičius matė sovietinėj optimistinėj santvarkoj subrendusią lietuvių jaunuomenę, sunkiai sergančią pesimistine nihilizmo liga. Apysakoj ją stebi lituanistikos profesorius, didelis humanistas, per visą gyvenimą tikėjęs žmogumi; prieš savo mirtį jis pergyvena didelį apsvylimą, nes išvysta, kad jo noras išauklėti žmonijai naudingą savo sūnų sudūžta. Jo sūnus Romas, begimdamas kainavęs motinai gyvybę, subręsta nihilistu ir ciniku. Tada profesorius pamato dvasiškai žūstantį ne vieną savo sūnų, bet ir kitus į jį panašius sovietinės santvarkos auklėtinius. Apie juos jis šitaip rašo :

«Man labai skaudu, man iki ašarų gaila gabių žmonių, kurių veidai tarsi užantspauduoti totalinio nihilizmo, pasaulinio liūdesio, neigimo, visuotinio nepasitenkinimo, kažkokio mirties kulto antspaudais. Nėra idėjų, nėra tikėjimo, nėra tiesos, ir visa, kas turi tikslą, kryptį ir judėjimą, yra tiktai beprotybė; vienintelė tiesa yra tiktai mirties tiesa. Gyvenimas — tai tik trumpas, kvapą užimantis šuolis iš nežinios į nežinią»⁸.

Ar ši J. Marcinkevičiaus charakteristika, taikoma kai kuriems jaunuoliams, sovietinės santvarkos auklėtiniams Lietuvoj, nėra tos pačios blogybės aidas, skambąs šiandien Vakaruose ir kraštutinę išraišką radęs valkataujančiuose būriais jaunuoliuose ? Tiesa, Justiniui Marcinkevičiui optimistinis marksizmas liepia pasiklydusius jaunuolius atversti, ir rašytojas tai atlieka savo apysakos pabaigoje. Tačiau jo pastebėta blogybė turi tą patį pagrindą kaip Algimanto Mackaus, skelbiančio « prisikėlimo nelaimę ».

Šalia metafizinės ir drauge egzistencinės *būti ar nebūti* problemos visada ir visur pasauly buvo gyva pavienio žmogaus santykių su visuomene problema. Asmens santykiai su savo gyvenimu, žmogaus santykiai su kitu žmogum, ypač su kitos lyties asmeniu, individo santykiai su bendruomene ir visuomene buvo tos temos ir problemos, kurios nuo seniausių laikų jaudino žmones ir davė gausios medžiagos

⁸ *Pušis, kuri juokėsi*, 154 psl.

dailiajai kūrybai. Tačiau asmens ir visuomenės problemos yra ypačingai paaštrėjusios šiais laikais dėl dviejų priežasčių — dėl asmens sąmonės išsivystymo iki aukšto laipsnio ir dėl visuomenės kolektyvinio svorio išaugimo iki tokios galybės, kokios ji niekada nebuvo turėjusi anksčiau.

Nors demokratija ir socializmas savaip stengėsi išspręsti bei suderinti individo ir visuomenės santykius, tačiau asmens savaimingumas, jo laisvė ir jo orumas tur būt niekada nebuvo labiau pabrėžiamas negu šiandien. Sakysim, nors Bažnyčia nuo savo pradžios rūpinasi pavieniu asmeniu, tačiau, jei neklystu, joks kitas Bažnyčios susirinkimas taip plačiai nekalbėjo apie asmens sąrangą, jo sąžinę, jo laisvę ir kitus jo reikalus kaip II Vatikano Susirinkimas. Ir žmogaus problemoms spręsti anksčiau nebuvo susikūrusi filosofinė srovė vadinama egzistencialistine filosofija. Ar šitame kontekste bereikia aiškinti, kad mūsų laikų dailioji literatūra individualų žmogų nagrinėja įvairiausiais atžvilgiais ?

Vakarų rašytojams nebeužtenka vaizduoti įvairiai žmogaus kūną ir analizuoti jo sielos gyvenimą. Jie stengiasi ištirti net tamsius sąmonės kampelius, kurie veikia sąmonės srovę, jos nenušviesdami. Trumpai tariant, tai neapibrėžtai sielos upei, kuri atrodo ir gili, ir drumzlina, ir paslaptinga, Vakarų rašytojai net yra sugalvoję vadinamąjį vidinį dialogą, tokį ūkanotą ir painų, kad jis eiliniam skaitytojui lieka beveik neprieinamas kaip sunki psichologinė studija. Lietuviams rašytojams tokia kraštutinė sunki ir paini žmogaus analizė dar neužimponavo, nors negalima būtų teigti, kad jie sielos gyvenimo apskritai nebūtų vaizdavę. Ne. Sakysim, skaitytojams kaip galima arčiau suartinti su veikėjų vidaus pasauliu kai kurie mūsų rašytojai, kaip J. Gliuda, Al. Rūta, J. Mikelinskas, leidžia savo romanų herojams patiems pasakoti savo patirtis. Šitai kaip kurie lietuvių romanai atrodo lyg jų veikėjų autokonfesijos.

Tačiau analizuoti savo herojų vidų taip smulkmeniškai, kad romanai atrodytų kaip paini psichologinė studija, lietuvių rašytojai lig šiol nesiryžo gal todėl, kad aplinkinis visuomeninis gyvenimas per trejetą dešimtmečių juos trankė ir blaškė į visas puses. Rašytojai tremtiniai ir pabėgėliai taip sunkiai pergyvendavo svetimo krašto visuomenę su jos papročiais, kad šie nebeleisdavo mūsų rašytojams atsidėti individo smulkmeniškai introspekcijai, o pavergtos Lietuvos rašytojams komunistų partija ilgai buvo draudusi domėtis pavieniu asmeniu, menkai tesurištu su vienokiu ar kitokiu visuomenių kolektyvu. Rodos, tik nuo 1961 m. rusiškieji despotai leido rašytojams labiau susidomėti pavieniu žmogumi ir tą savo sutikimą pademonstravo,

suteikdami Lenino premiją Ed. Mieželaičiui už jo rusišką eilėraščių rinkinį *Žmogus* (1962 m.).

Žmogus — filosofinės lyrikos knyga, apdainuojanti didžiuosius mūsų amžiaus atradimus, žmogaus — visatos užkariautojo — didingumą, rašė rusas N. Tichonovas apie Ed. Mieželaičio rinkinį. Bet iš tikrųjų jo autorius žmogų analizavo ir svarstė gana įvairiai — vieną kartą gana grubiai kalbėdamas apie žmogaus gyslas, kitą kartą įmantraudamas ir susimąstydamas, kai lygino save prie jūros lašo. Žinoma, tas viskas buvo labai toli nuo tokių pinių ir subtilių analizių, kokias Vakaruose kadaise buvo pradėję M. Proust ir J. Joyce. Antra vertus, Mieželaičio eilėraščiai psichologinėms analizėms nėra netiko. Svarbu tai, kad jie pramynė kelią kitiems rašytojams Lietuvos laisviau susidomėti žmogaus problema, nors ji už geležinės uždangos lig šiol ir netapo pagrindine.

Rašytojams lietuvių tėvynė žmogiškasis asmuo nėra negali tapti esminiu rūpesčiu, nes svetimųjų pavergtame krašte individas teoriškai ir praktiškai yra pajungtas pirmaujančiam kolektyvui. Nuo jo slėgimo atspalaiduoti lietuviai labai norėtų, bet kompartija rašytojams yra davusi kitokį uždavinį — vaizduoti, kaip nesusipratęs ar tariamai atsilikęs individas galų gale atsiverčia arba yra priverčiamas įsijungti į visuomeninį skruzdėlyną, nes asmens gerovė priklauso nuo kolektyvo. Bet, kad ir šitokius santykius vaizduodami, kai kuri žymesnieji sovietiniai lietuvių rašytojai nenuslepia visuomeninio kolektyvo dusinančio svorio, jo slogios inercijos, su kuria sunkiai turi grumtis individas. Tai galima pastebėti J. Avyžiaus romane *Kaimas kryžkelėj*, nors ten vaizduojamas kolchozinis kaimas, taigi ne toks tirštas telkinys kaip miesto fabrikas.

Tuo tarpu tie laisvieji lietuvių rašytojai, kurie vaizduoja lietuvių pabėgėlių svetimame krašte, dažniausiai jį parodo kaip nesurandantį kontakto su svetima visuomene, nors su šia to sąlyčio ieškantį. Šitaip liudija N. Mazalaitė *Negėsty*, J. Gliudą *Šikšnosparnių soste*, A. Baronas *Trecioj motery*. Tik vienam antram praktiškam ir veržliam individui pavyksta prasiveržti į tą svetimą visuomenę, o kai kuriems jaunuoliams net joj paskęsti (J. Gliudos *Delfino ženkle*). Kadangi šie pastarieji patys veržiasi į svetimą visuomenę, todėl neatrodo, kad ji juos slėgtų.

Mūsų laikų žmogų su visuomene yra glaudžiai susiejusi gyvenamoji aplinka — miestas ir didmiestis, tas milžiniškas sutelktinis kūrinys ir drauge technikinės civilizacijos židinys. Kaimas su savo laisva ir plačia gamta, ilgus amžius buvęs žmonių lopšiu, šiais laikais tapo nugalėtas miestų technikos. Kaime retėjantieji žmonės

dabar tarnauja miestams ir didmiesčiams. Jie tampa lyg priedai arba miestų ir didmiesčių tęsiniai. Tiesa, didmiesčiai savo gyventojų nepatenkino, todėl šie savaitgaliais ir vasarą bėga iš miestų, kad pagyventų kaimų laisvoj gamtoj, tačiau vis tiek didieji žmonių konglomeratai tampa kas kartas didesni, jie didėjančiam savo gyventojų skaičiui pasidaro tikroji jų gyvenamoji aplinka.

Bet dėl to įvyksta keistas paradoksalinis reiškinys — miestai ir didmiesčiai erdviškai gyventojus daug labiau suglaudina negu kaimai, bet psichologiškai jų nesujungia. Priešingai. Didmiesčių minioj asmuo pasijunta labai vienišas, jį supančios mechaniškos aplinkos taip užgožėtas, nužmogintas, kad atsiverti nuoširdžiu jausmu kitam miestiečiui atrodo juokingas netaktas. Todėl didmiesčiuose susiformavęs žmogus yra užsidaręs, šaltas, skeptiškas, ciniškas ir net žiaurus. Šioki jį dažnai vaizduoja šių dienų Vakarų rašytojai. Bet kartais jie, kaip jų amžininkai dailininkai, nė šitokio sumenkinto žmogaus nebemato : prieš jo sąmonę kartais teteka tik marga aplinka, tik miesto daiktų mirguliuojantis pasaulis, kuriame žmonės šmišuliuoja tarp daiktų kaip neapibrėžtų kontūrų šešėliai, nors vaizduojamo asmens sąmonė nėra kino fotografinis aparatas. Šitaip žmogus atrodo sunykęs ir tarp daugybės daiktinių šešėlių praskydęs tuose raštuose, kuriuos prancūzai priskiria vadinamajai *naujojo romano* krypčiai.

Lietuviams rašytojams, kurių daugelis vaikystėj buvo susigyvenę su kaimo gamta, sunku atsisakyti nuo gražiausio laiko patyrimų. Todėl jų kūriniuose Amerikos kontinento didmiesčiai juos gąsdina. Jie kelia nerimą net tokiems rašytojams, kaip J. Gliaudai ir A. Škėmai, kurie su miestu yra susigyvenę anksčiau. Jų veikėjai (*Šikšnosparnių soste, Baltoj drobulėj*), kad ir nedirbdami fabrike, didmiesčio slepiančią įvairybę pergyvena lyg savotišką košmarą. Tuo tarpu, kai pramonės gamyba verčia asmenis nužmogėti, gerai parodo J. Kralikauskas savo romane *Šviesos langas*, kur vaizduojamos *Juodosios gulbės* kasyklos. Žinoma, prieš šitą žmogaus sumenkinimą rašytojas protestuoja, čia minimi atvejai, be abejo, — laiko balso socialiniai, moraliniai bei psichologiniai miestų ir technikos atgarsiai, nors jie ir nėra gausūs.

Tik šiek tiek keista, kad, paliesdami didmiesčių gigantus ir pramoninę techniką, lietuviai rašytojai Vakaruose nejučia jokio susirūpinimo dėl technikos galybės, kurios grėsmingu simboliu yra atominė bomba. Tuo tarpu Lietuvoj gyvenantieji rašytojai pasauliui susinaikinti grėsmę jaučia ne dėl komunistų partijos įtaigojimų. An-

tai, Y. Mykolaitis-Putinas tą grėsmę prisiminė abiejuose paskutiniuose savo poezijos rinkiniuose, o eilėrašty *Priešai* rašė :

Į kosmos aukštį pakilsiu,
 Atominėm bombom ginkluotas,
 Žaibu aplink žemę skraidysiu —
 Visur aš tave pamatysiu,
 Visur aš pasieksiu tave —
 Ar kalno snieguotoj viršūnėj,
 Ar žemės giliausiam urve !
 Ir veltui tu slėptumeis didmiesčių rūsiuos,
 Ar plotuose dirvoj baguojančio javo,
 Ar dengtumeis miško ūksmingu pavėsiu, —
 Įžvelgsiu tave ir nudėsiu !
 Visur tavo galas vienokis
 Už tai, kad esi tu kitokis
 Neg aš.⁹

Ir priešų kosminio susigrumimo pasėkas žemei Putinas šitaip vaizduoja :

Ir niekam daugiau nerūpėjo,
 Kad galaktikos pakraštyje,
 Iš savo orbitos iškrypus,
 Išblėsus, šalta —
 Į tolimą nežinią skriejo
 Mažytė, tuščia planeta ¹⁰.

Kalbant apie mūsų amžiaus garsus ir aidus literatūroj, taip pat kyla klausimas, ar seksualinio palaidumo temos, apie kurias plačiai kalba bulvarinė spauda, ar šitos temos mus išskiria iš kitų laikų ? Atrodo, kad būsime netoli tiesos atsakydami, jog didmiesčių įvairios pramogos šiandien seksualinius reiškinius labai iškelia viešumon. Didmiesčių masių sukurta amorali neatsakinga nuotaika seksualinius iškrypimus bei nusikaltimus pagausina; bet ar šitokių reiškinių vaizdavimas literatūroj gali apeiti be pornografijos, dėlto reikia labai abejoti, nes pornografinių reiškinių yra buvę visada. Antra vertus, čia neįmanoma pasakyti, ar į pornografiją linkę garsūs David Herbert Lawrence ir Henry Miller yra dideli rašytojai. Bet

⁹ *Langas*, 83 psl.

¹⁰ *Ten pat*, 84 psl.

viena aišku, kad šitų rašytojų neseka lietuvių plunksnos žmonės Vakaruose. J. Savickis ir A. Tulys, kurie erotinių ir seksualinių temų atžvilgiu prasikiša pro kitus mūsų rašytojus, tik įrodytų, kad jų mėgstamos temos nieko naujoviško neturi, kaip tokiomis nepavadintume nė G. de Maupassant novelių. Naujoviškesniu nebent būtų galima laikyti J. Jankų: jo romane *Namas geroj gatvėj* seksualiniai reiškiniai iš tikro yra susieti su kriminaliniais. Bet ar tai laiko aidas?

Juk atsiliepti į savo laiko problemas nereiškia joms paklusti ar jas imituoti: protestas, arba kitoks (savas) žinomos problemos nušvietimas gali būti vertingesnis už kitokį. Laiko balsą galima ir privalu kurti veikliai, sudarant atitinkamus sąjūdžius. Bet tas savas interpretavimas gali būti individualus ir tautinis. Jis yra tautinis tada, kai rašytojai kai kurias visuotines ir tarptautines problemas išskirtinai pabrėžia arba jas vienodai interpretuoja. Atrodo, kad šiais laikais lietuviai rašytojai tautiškai atsiliepia į komunizmo problemą.

Šis Markso pagimdytas sąjūdis, Lenino paverstas valstybine sistema, komunizmas, jau nuo 50 metų yra tarptautine žmonių laisvės ir nelaisvės problema. Į ją Vakarų literatūrose atsiliepimą neigiamai ir teigiamai. Įspėjimai neigiamai komunizmą yra vaizdavę daugiausiai tie, kurie patys yra buvę komunizmo auklėtiniai, pradedant A. Kostleriu ir baigiant Svetlana Aleliujeva. Lietuviai rašytojai Vakaruose prie šitos problemos nušvietimo gausiai prisidėjo ne vien dėlto, kad sovietinis komunizmas vieniems tautiečiams atėmė laisvę, o kitus išbloškė iš tėvynės. Jis ypač jiems opus dėl to gausaus kraujo, kurį praliejė lietuviai partizanai, kovodami prieš sovietinės vergijos įsigalėjimą Lietuvoj tuoj po II pasaulinio karo.

Todėl atsiliepimas į komunizmo problemą lietuviams rašytojams dažnai yra susijęs su rezistencinėmis kovomis, kokias yra vedę miško broliai. Tai matyti Alės Rūtos *Broliuose*, N. Mazalaitės *Pjūties mete*, J. Gliaudos *Ora pro nobis*, Vyt. Alanto *Tarp dviejų gyvenimų*, J. Griniaus *Žiurkių kameroj*, A. Landsbergio *Penkiuose stulpuose turgaus aikštėj*. Tik V. Ramono *Dulkėse raudonam saulėleidy* ir *Kryžiuose*, J. Krumino *Šeštame medy* ir Kairio *Viščiukų ūky* komunizmo problema yra atsietą nuo rezistencinių kovų. Šitos partizanų kovos, beviltiškos ir atkaklios, vestos prieš rusų okupantus bei jų talkininkus, atėmusius lietuviams žemę ir laisvę, vaizduojamos taip pat ir sovietinės Lietuvos rašytojų. Kadangi čia neįmanoma suminėti jų visų smulkesnių raštų ir kino filmų, pasitenkinkime čia dviem stambiais romanais: A. Bieliausko *Rožės žydi raudonai* ir M. Sluckio

Laiptais į dangų, kur sovietinė okupacija Lietuvoj ir rezistentų kruvinas pasipriešinimas vaizduojami pagal oficialią klasių kovos ideologiją. (čia visai neliečiama komunistinės problematikos literatūra, kuriai reiktų atskiros paskaitos).

Nors tremtinių ir pabėgėlių problema nėra pasaulėžiūriškai universali, bet vis dėlto mūsų laikais ji yra tapusi tarptautine. Be to lietuviams ji glaudžiai susijusi su sovietiniu komunizmu. Dėl jo kūrėjams šimtai tūkstančių lietuvių buvo rusų prievarta išstremti į Sibirą, o dešimtys tūkstančių lietuvių savo laisvei ir gyvybei išgelbėti patys pabėgo iš tėvynės į Vakarų. Todėl nieko nuostabaus, kad tremtinių ir pabėgėlių vargai ir rūpesčiai yra atsispindėję šiuose romanuose : A. Landsbergio *Kelionėj*, B. Pukelevičiūtės *Astuoniuose lapuose*, N. Mazalaitės *Negesty*, Alės Būtos *Žemės Šauksme*, A. Škėmos *Baltoj drobulėj*, J. Gliaudos *Šikšnosparnių soste*, J. Kralikausko *Urviniuose žmonėse* bei romane *Šviesa lange*.

Lietuvių tremtinių dalia atsispindi ne tik romanuose, bet ir poezijoje — B. Brazdžionio, J. Aisčio, J. Švabaitės, K. Grigaitytės bei kitų poetų lyrikoj. Šitoks gausus atsiliepimas į pabėgėlių bei tremtinių problematiką neturėtų nieko stebinti, nes tai yra atsiliepimas į tautinę nelaimę ir didelę skriaudą, komunistinės agresijos padarytą šių dienų pasauliui, tur būt už jo paties socialines bei politines kaltes.

Kadangi komunizmo grėsmė, partizaninės kovos ir tremties nelaimės plačiai atsispindi lietuvių raštuose, gali susidaryti įspūdis, kad mūsų rašytojai esą provinciališki, užsidarę daugiau ar mažiau lietuviškose problemose. Šitoki įspūdį neigti būtų neteisinga. Bet, norėdami dėl to reikšti savo nepasitenkinimą, turėtume paklausti, ko mums būtų verta lietuvių literatūra, jeigu didžiū tautos nelaimių metais jos rašytojai pirmiausia domėtųsi universalinėmis internacionalinėmis problemomis. Antra vertus, lietuviams opios problemos literatūros kūrinys gali būti organiškai sujungtos su rūpesčiais, svarbiais visiems žmonėms. Suprantama, kad čia neįmanoma panagrinėti, kiek kuris rašytojas su savo lietuviška tematika iškyla iki universalinės problemos tarpautinio lygio. Bet iliustracijai paimkime tris pavyzdžius.

Antai, Alg. Mackaus *Neornamentuotos kalbos generacijoj ir augintiniuose* krikščioniško Dievo praradimo ir skepticizmo nuotaiką (universalinę problemą) papildo liūdesys dėl gimtosios žemės netekimo, kurį giliai jaučia poetas svetimame krašte. Arba, paėmę į rankas J. Kralikausko *Šviesą lange*, matome, kad rašytojas pirmiausia vaizduoja lietuvių šviesuolio Dainio ir jo jaunos šeimos sunkią

tremtinio dalia. Tačiau joi organiškai iškyla dvi bendresnės problemos: krikščioniškos sąžinės ir asmens nužmogėjimo sunkiosios pramonės anoniminė žiaurioji aplinkoj. Ir šios problemos niekuo nenukenčia dėl to, kad to romano pagrindiniai veikėjai yra lietuviai. Panašų, bet ryškesnį pavyzdį sutinkame J. Gliaudos *Šikšnosparnių soste*.

Šitame romane autorius vaizduoja lietuvių šviesuolių tremtinių pasiklydimą Amerikos miestuose ; tačiau šitoje temoje autorius turi progos atskleisti tėvynės ilgesį, madingą oportunistą, komunizmo grėsmę bei vilionę, protestą prieš didmiesčio košmarą, technikos žiaurumą, individo vienišumą visuomenėje, svyravimą tarp skepticizmo ir nihilizmo santykiuose su transcendentine būtimi ir krikščioniškos meilės reikšmę, ginantis nuo nihilizmo. Pagaliau reikia pridurti, kad visa ši gausi ir filosofiškai įdomi medžiaga skaitytojui perduota paties pagrindinio veikėjo žodžiais. Kitaip sakant, čia forma ne tik atitinka vyraujančią egzistencinę problematiką, bet taip pat yra panaši į subjektyvų pasakojimą, autokonfesiją, sutinkamą daugely šiuolaikinių romanų.

Taigi čia panagrinėti pavyzdžiai liudija, kad lietuviškos temos kūrinys nėra ir negali būti kliūtimi universalinei problemai iškilti. Lietuvišku žvilgsniu žiūrimos šitos problemos tampa lietuviui artimesnės ir aktualesnės, o svetimtaučiu pakankamai prieinamos ir net egzotiškos. Svarbu tik, kad kūrėjai būtų pakankamai stiprūs sukurti geriems kūriniams, kurie atsiliptų į laiko balsą lietuviškai.

Pagaliau paskutinis klausimas gali būti formos klausimas, t. y. ar epocha arba tam tikras laikotarpis išvysto nuosavų formos bruožų, kurie būtų matomi romanuose, dramose, lyrikos kūriniuose ? Principiniai žiūrėti, reikia atsakyti, kad kiekviena žymi epocha palieka literatūros kūriniuose tokių ypatybių, kokios tik jai vienai tėra būdingos. Tačiau jos nėra grynai formalinių technikinių ieškojimų išdava. Jas gimdo epochos arba laikotarpio ryški pasaulėžiūra bei pasaulėjauta ir socialinė aplinka. Jei kokiame nors laikotarpy šitie dalykai neryškūs, tada laikotarpis neturi nė savo ryškios meninės formos. Ir mūsų paskutinis dvidešimtmetis po II pasaulinio karo neturi nei vieningos pasaulėžiūros, nei ryškios socialinės santvarkos. Vakarų pasaulio racionalizmas ir skepticizmas, nuslinkę į nihilizmą, atrodo išsisėmę ir prieję beveik akligatvį: jei gyvenime viskas beprasmiška arba absurdiška, tai kam beprasmiškai protestuoti prieš absurda !

Todėl dažnas Vakarų rašytojas, nebejausdamas jokios misijos pasakyti ką nors reikšmingo savo amžininkams, pasitenkina įvairiais estetiniais ir formaliniais eksperimentais. Lyrikoj, dramoj, romane

tie eksperimentai būna įvairūs iki kraštutinumų — vienur sunkūs ir painūs, kitur lengvabūdiški ir žaismingi, skirti įmantriai formai pabrėžti, bet ne idėjiškai svariame turiniui atskleisti. Tuo tarpu Rytuose, kur turinį daugiau ar mažiau nulemia komunistinė ideologija, estetinių eksperimentų matyti mažiau. Tačiau ir ten rašytojai neatsisako vieno savo uždavinių — duoti skaitytojui ką nors naujo. Ir už geležinės uždangos lietuvių rašytojai ieško naujumų.

Pavyzdžiui, čia galima paminėti vieną paskutiniųjų J. Grušo dramų *Adomo Brunzos paslaptis*. Nors ji neturi tokios naujoviškai sudėtingos formos kaip A. Landsbergio *Meilės mokykla*, išleista Amerikoje, tačiau ji nėra ir taip klasiškai parašyta, kaip prieš keletus metus to paties J. Grušo sukurta *Herkaus Manto* tragedija. *Adomo Brunzos paslaptys* pagrindinis veikėjas scenoje suskyla kartais į du — Adomą ir Brunzą, o dabarties paveikslai scenoje pirmiau parodomi negu praeities. Trumpai tariant, šita J. Grušo drama kompoziciniu atžvilgiu yra gerokai panaši į Al. Barono paskučiausią romaną *Trečiają moterį*. Vienur ir kitur scenų kaitaliojimas tarp dabarties ir praeities padidina veiksmo įtampą, suteikia kūriniams daugiau įdomumo, nors dėlto idėjinis svoris nepadidėja nei J. Grušo dramoje, nei Al. Barono romane.

Taigi iš čia paminėtų trijų pavyzdžių matyti, kad šiaip ir anapus geležinės uždangos lietuviai rašytojai formos atžvilgiu nenori sustingti, nors eksperimentuoti techniškai jiems galimybės yra žymiai siauresnės negu prancūzams, anglams ar amerikiečiams. Dar sunkiau jiems vaikyti madų naujenybes. Daugiau šitokio eksperimentavimo lietuviai parodo lyrikoje, kurioje kartais poezija nuo prozos, tesiskiria mažesniu žodžių skaičiumi eilutėje, arba kur neva subtili filosofinė mintis išreiškta kaip žodinė mįslė spėjimui. Be to šitokioje lyrikoje matyti daugiau įmantrumo ir pamaiviškumo negu kituose žanruose. Tai be abejo liudija ir svarių minčių ir gilių pergyvenimų, stoka.

Žymiai mažiau eksperimentavimo technika matyti lietuvių romane. Dažnas šio žanro kūrinys, kartais net praeities tema parašytas, atrodo kaip tiesos liudijimas arba kaip misijos atlikimas,, kuris draudžia autoriui nerti į formalines prašmatnybes. Antai, net A. Škėmos *Balta drobulė*, kurioje visas vertybes autorius suveda iki nulio, atrodo kaip atlikimas tam tikros pasiuntinybės, skelbiant miesčionims gyvenimo beprasmybę, o tariamai madinga siurrealistinė romano forma pasilieka antroje vietoje. Tur būt lietuvių tautos liūdna tarptautinė situacija ir pačių rašytojų nelinksma asmeninė dalia neleidžia nukrypti į eksperimentus.

O gal tai lietuvių būdo savybė — susilaikyti nuo madingų kraš-

tutinybių, išlaikyti dvasios rimtį, į gyvenimo ir kūrybos problemas žiūrėti kritiškai, į tikrąsias laiko problemas pažvelgti lietuvišku atžvilgiu ? Šitaip nusiteikus, Lietuvą liečiančios problemos lietuviams rašytojams atrodo tais laiko garsais, į kuriuos reikia atsiliiepti pirmiausiai. Tai garbinga ir natūrali laikysena, nors svetimtaučiai ir nutautusiam lietuviui ji būtų nevisai suprantama.

PROF. DR. JONAS GRINIUS

Münchenas, 1967.VIII.18 d.

LA VOIX DE L'ÉPOQUE ET LA LITTÉRATURE LITUANIENNE

par

Prof. Dr. JONAS GRINIUS

Résumé

Au début de cette conférence l'auteur pose la question suivante ; Y a-t-il des raisons qui justifieraient, dans la littérature lituanienne de nos jours, la recherche de la voix de l'époque que est en contradiction avec la conception esthéticiste ? En s'appuyant sur les traditions lituaniennes aussi bien que sur les exemples des grands écrivains de valeur universelle, l'auteur y répond par l'affirmatif. Quant à la voix de l'époque elle-même, il la trouve dans les problèmes humains éternels dont la prépondérance et l'expression varient selon les temps.

Ainsi la croyance en Dieu, problème central humain, s'est manifeste-t-il de nos jours par la négation de Dieu sous les formes de l'athéisme, de l'individualisme et du nihilisme. Dans la littérature lituanienne sous l'occupation soviétique, cette négation de Dieu est officiellement forcée par les sanctions du parti communiste tandis que la littérature lituanienne en exil n'échappe pas à l'influence de l'individualisme et du nihilisme occidentaux.

Les relations de la personne humaine avec la société apparaissent-elles aussi doubles. D'un part, pour les écrivains lituaniens en Occident, la personne humaine, bien que libre politiquement, apparaît perdue dans le milieu étranger industriel de grandes villes tandis que, dans la littérature en Lituanie occupée, l'homme individuel, même quand il tente de se révolter, est obligé de se plier aux règles de la collectivité dirigée par les communistes, où il doit trouver le sens de son existence.

Le problème du communisme comme une forme d'oppression individuelle et nationale est très visible chez les écrivains lituaniens en exil, surtout dans leurs oeuvres sur la résistance nationale contre l'occupation soviétique. Ce thème n'est pas moins actuel même en Lituanie occupée, bien que la résistance y soit traitée comme une forme du banditisme inspiré par les capitalistes.

Au point de vue de la forme, la littérature lituanienne, bien que divisée par le rideau de fer soviétique, fait voir les mêmes particularités qu'on observe en Occident, excepté l'expérimentation formaliste qui peut-être trouve plus d'écho dans la poésie lyrique chez les écrivains vivant en Occident.